

แมว กระต่าย และต้นไม้แห่งชีวิต

พจนก กาญจนจันทร

บ่อยครั้งที่มนุษย์ได้แรงบันดาลใจจากสัตว์เลี้ยง หรือสัตว์ที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน แล้วนำรูปร่าง ของสัตว์เหล่านั้นไปเป็นต้นแบบ ในการประดิษฐ์ และตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้ เช่น กระต่ายขูด มะพร้าว หรือที่ภาคเหนือเรียกว่า แมวขูดมะพร้าว อุปกรณ์ที่อยู่คู่ครัวไทยมาช้านาน เพราะอาหารไทย หลากหลายประเภท อย่างแกงคั่ว กลน จู๋จี๋ ต้มยำ ต้มยำ และขนมไทยประเภทแกงมวด ขนม น้ำกะทิ ข้าวเหนียวสังขยา และพวกขนมปัง ขนมหวนกึ่งกล้วย มีส่วนประกอบสำคัญคือ กะทิหรือเนื้อมะพร้าว ที่ต้องขูดและคั้นกันสด ๆ เพราะเนื้อมะพร้าวไม่สามารถเก็บไว้ได้นาน และไม่นิยมเก็บกะทิไว้ค้างคืน เพราะความหอมหวานของกะทิสด จะหายไป งานขูดมะพร้าวอาจเป็นหน้าที่ของ ลูกครัวฝึกหัดรุ่นเยาว์ ที่มาช่วยขยิบจับงานในครัว และเริ่มที่จะใช้เครื่องครัวที่มีคมได้แล้ว งานขูดมะพร้าวต้องการทักษะและความเข้าใจในเชิงเทคนิค อยู่พอสมควร ต้องระมัดระวังไม่ให้พลาดพลั้งถูก ฟันกระต่ายบาดมือ ขณะที่ขูดต้องควบคุมแรงกดของมือให้ดี เพื่อให้ได้เนื้อมะพร้าวที่มีความละเอียดตามต้องการ และต้องไม่ให้มีเศษสีดำจากกะลามะพร้าวผสมลงไปกับเนื้อมะพร้าวขูดด้วย //

ม้านั่งรูปสัตว์ ด้านหนึ่งมีแท่งเหล็กเสียบอยู่ เป็นรูปงอคลายคอห่าน เป็นเดือยเสียบหรือเป็นบั้งใช้สวม ส่วนปลายของเหล็กยื่นออกมา มีลักษณะเป็นแผ่น และมีขอบหยักเป็นซี่เล็กแหลม คือส่วนที่ใช้ขูดเนื้อมะพร้าวออกจากกะลา ฟันซี่เล็กและคมนี้ บางคนอาจมองว่าคล้ายกับฟันกระต่าย ซึ่งอาจเป็นที่มาของชื่อเรียก 'กระต่ายขูดมะพร้าว' บ้างก็ว่ามาจากรูปร่าง

ของที่นั่ง ที่นิยมทำเป็นรูปกระต่าย ในขณะที่ภาคเหนือ เรียกว่า 'แมวขูด' ซึ่งอาจมองเห็นต่างจากภาคกลาง ที่ซี่แหลม ๆ นั้นคล้ายกับเล็บแมวมากกว่า หรือไม่ก็ มาจากความนิยมทำเป็นรูปแมว จึงเรียกว่าแมวขูดมะพร้าว (สุตารา สุจฉายา, 2536:121) ส่วนคนพื้นเมืองล้านนาเรียกว่า 'งอง' ซึ่งอาจจะมาจากรูปร่าง ที่งอของเหล็ก (ศรีเลา เกษพรหม, ม.ป.ป.) ภาคใต้ เรียกว่า 'เหล็กขูด' หรือ 'เหล็กขูด' ปัจจุบันยังมีบางชุมชนในภาคใต้ มีการอนุรักษ์ทำเหล็กขูด ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมที่โดดเด่นมาตั้งแต่อดีต นิยมทำเป็นรูปสิงห์ แกะสลักลวดลายชาวหรือมลายู หรือประยุกต์จากลวดลายเรือกอและ (ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน), ม.ป.ป.) เหล็กขูดของภาคใต้ที่ประดิษฐ์อย่างสวยงามนั้น ในอดีตมักเป็นของที่ทำถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา บางครั้งเหล็กขูดนำมาเป็นส่วนหนึ่งขององค์ลินี นอกจากนี้ยังเป็นงานฝีมือที่แสดงถึงอารมณ์ขันและจินตนาการของช่าง ที่ทำที่นั่งเหล็กขูดเป็นรูปสัตว์ เช่น กระต่าย แมว สุนัข ตะกวด เสือ หรือรูปคน เช่น เด็กแก้มแดงอนงค์โค้ง รูปผู้หญิงเปลือย หรือทำส่วนหัวของที่นั่งเป็นรูปอวัยวะเพศชาย เป็นต้น (สุตารา สุจฉายา, 2536:125-6)

ผู้ใช้งานกระต่ายขูดมะพร้าวไม่ใช่มีเพียงผู้หญิงเท่านั้น โดยเฉพาะเมื่อมีงานมงคล งานบุญ หรืองานประจำปี ที่คนจำนวนมากมารวมตัวกัน และต้องมีการทำอาหารเลี้ยงคนจำนวนมาก อาหารคาวหวานในงานที่มีพิธีกรรม มักจะเป็นประเภทที่ต้องใช้กะทิ น้ำมันมะพร้าว และเนื้อมะพร้าวในการประกอบอาหาร ดังนั้น การทำครัวอาจต้องอาศัยแรงงานผู้ชายมาช่วยด้วย เช่น การปอกหรือขูดมะพร้าว และอุปกรณ์ครัวที่มีรูปร่างชวนให้เกิดอารมณ์ขันนี้ น่าจะสร้างความครื้นเครงให้กับคนมาช่วยงานครัวได้ไม่น้อยเลยทีเดียว

ปัจจุบันนี้ ด้วยวิถีชีวิตสมัยใหม่ โดยเฉพาะวิถีคนเมืองที่เครื่องประกอบอาหารหาซื้อได้โดยง่าย และคนไม่นิยมปลูกมะพร้าวกันแล้ว มะพร้าวจึงไม่ใช่ของที่หาได้ตามบ้านเหมือนแต่ก่อน ดังนั้นการซื้อมะพร้าวเป็นลูกมาปอกและชูดเอง พลอยเป็นเรื่องยุ่งยากไปด้วย กระจ่ายชูดมะพร้าว จึงไม่ใช่ของใช้จำเป็นในครัวยุคปัจจุบันอีกต่อไป การทำครัวไม่จำเป็นต้องยุ่งยากเตรียมวัตถุดิบทุกอย่างเองแล้ว รวมทั้งกะทิสดกหาซื้อได้ง่ายตามตลาดทั่วไป พ่อค้า-แม่ค้าไม่ได้ใช้กระจ่ายชูดที่ทำด้วยไม้ แต่เปลี่ยนมาใช้เครื่องชูดมะพร้าวแบบไฟฟ้า ที่มาพร้อมเครื่องคั้นกะทิแบบไฟฟ้า สามารถคั้นแยกหัวและหางกะทิได้โดยสะดวก หรืออีกทางเลือกหนึ่งคือ กะทิสสำเร็จรูปบรรจุกล่อง ที่นับวันจะได้รับการยอมรับมากขึ้น แม้ว่าความสะดวกรวดเร็วนี้อาจต้องแลกกับความหอมหวานของกะทิสดกก็ตาม และทุกวันนี้การ ‘ชูดมะพร้าว’ กลายเป็น ‘ความทรงจำ’ ของใครหลายคนที่เกิดก่อนหรือเกิดไล่เลี่ยกันกับเครื่องชูดไฟฟ้า

การใช้กะทิในวัฒนธรรมอาหารของไทยเริ่มมาแต่เมื่อใดก็ไม่ทราบแน่ชัด มีผู้เสนอว่าอาหารไทยประเภทแกงกะทินั้นเป็นอิทธิพลมาจากอินเดีย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551) ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมที่รู้จักกันดีในเรื่องการใช้เครื่องเทศและใช้กะทิในอาหารประเภทแกง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางตอนใต้ของอินเดียที่นิยมกะทิกันมาก ในขณะที่อินเดียตอนเหนือนิยมใช้โยเกิร์ต เครื่องเทศ

สำคัญในเครื่องแกงอย่าง พริก ที่มีถิ่นกำเนิดในอเมริกาใต้ ถูกนำเข้าไปในอินเดียราวต้นศตวรรษที่ 15 โดยพ่อค้าชาวโปรตุเกส และได้รับความนิยมอย่างมากในอินเดีย จนเรียกได้ว่าอาหารอินเดียขาดพริกไม่ได้เลย อินเดียจึงกลายเป็นผู้ส่งออกพริกที่สำคัญในตลาดการค้าเครื่องเทศ อย่างไรก็ตามอาหารอินเดียที่เป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน บางเมนูถูกดัดแปลง หรือแม้กระทั่งถูกประดิษฐ์ขึ้นใหม่ โดยเฉพาะในสมัยอาณานิคม เพื่อให้เข้ากับรสชาติของชาวอังกฤษที่เข้าไปอยู่อาศัยในอินเดียช่วงต้นศตวรรษที่ 20 (Collingham, 2007) ส่วนแกงกะทิในเมนูอาหารไทยนั้น เริ่มเข้ามาตั้งแต่สมัยใด ไม่อาจจะระบุได้ชัดเจน แต่น่าสนใจที่เจ้าตำรับอาหารรสชาติเข้มข้นและเผ็ดร้อนด้วยเครื่องเทศอย่างอินเดีย กลับไม่ใช่ถิ่นกำเนิดของทั้งพริกและมะพร้าว

ตามหลักฐานทางพฤกษศาสตร์ ภูมิภาคที่เชื่อว่าเป็นแหล่งกำเนิดพันธุ์มะพร้าวคือ คาบสมุทรมมาเลเซียและหมู่เกาะในทะเลแปซิฟิก ได้แก่ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ รวมทั้งออสเตรเลียและนิวกีนิ ซึ่งเป็นภูมิภาคที่พบสายพันธุ์ป่าของพืชชนิดนี้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่สามารถตอบคำถามเรื่องการนำพันธุ์มะพร้าวป่ามาเพาะปลูก (domestication) ว่ามีกระบวนการอย่างไร และเริ่มขึ้นในพื้นที่ใด (Maloney, 1993) ความซับซ้อนของเรื่องนี้ทวีขึ้นไปอีก เมื่อมีประเด็นว่า พันธุ์มะพร้าวถูกนำพาไปยังเขตร้อนชื้นในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกได้อย่างไร โดยมนุษย์ที่เดินทางแล้วนำติดตัวไป หรือเป็นคลื่นลมทะเลที่พัดพามะพร้าวไปขึ้นฝั่งอีกที่หนึ่ง หากเป็นประการหลัง คำถามต่อมาคือ แล้วลูกมะพร้าวที่ถูกพัดข้ามทะเลไปนั้น มาจากต้นที่เป็นพันธุ์ป่า หรือพันธุ์ปลูกกันแน่ (Dowe & Smith, 2002) เพราะบางครั้งหลักฐานเก่าแก่ที่เป็นซากพืชที่ขุดค้นพบ แม้ว่าจะสามารถกำหนดอายุได้

แต่ก็พบว่าไม่สอดคล้องกับอายุสมัยของหลักฐานที่แสดงการเริ่มเข้าไปอยู่อาศัยของมนุษย์ในพื้นที่นั้น ๆ (Nayar, 2017:64-5)

มะพร้าว ในหลักฐานทางโบราณคดีที่เก่าที่สุด บนภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือจากแหล่งโบราณคดีโคกพนมดี จังหวัดชลบุรี พบละอองเรณู (pollen) แต่พบเพียงหน่วยเดียว อีกทั้งข้อมูลด้านเรณูวิทยา (paleopalynology) ในภูมิภาคนี้ยังมีไม่มาก ดังนั้นจึงยังไม่อาจนำมาวิเคราะห์การเพาะปลูกมะพร้าวเพื่อเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องได้ (Nayar, 2017:62) แต่หลักฐานชัดเจนขึ้น ในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นของไทยที่มะพร้าวถูกกล่าวถึงในลักษณะที่เป็นสิ่งอุทิศ พร้อมด้วยที่ดินและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ให้กับศาสนา จารึกที่สำคัญได้แก่ จารึกวัดโพธิ์ร้าง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม มีอายุในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นภาษามอญโบราณ จารด้วยอักษรปัลลวะ (เทม มีเต็ม และจำปา เยื้องเจริญ, 2529) และจารึกวัดแสนข้าวห่อ (ตะเฆ่มหาเถร) อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นภาษามอญโบราณ และจารด้วยอักษรมอญโบราณ ราวพุทธศตวรรษที่ 17 (จำปา เยื้องเจริญ, เทม มีเต็ม และคงเดช ประพัฒน์ทอง, 2533) และในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ข้อความบนศิลาด้านที่ 3 ที่พรรณานาภูมิภาคนครบึงเมืองสุโขทัย และกล่าวถึง “...หมากพร้าว ป่าหมาก...ป่าพร้าว ป่าลาง...” (ยอร์ช เซเดส์, 2527) จากจารึกสมัยทวารวดี ซึ่งเป็นยุคสำคัญที่รับเอาอิทธิพลศาสนาพุทธและพราหมณ์เข้ามาอย่างมาก ได้กล่าวถึงต้นมะพร้าวที่ใช้เป็นสิ่งอุทิศให้กับศาสนา แต่ยังไม่อาจสรุปได้ว่า การใช้มะพร้าวในพิธีกรรมที่พบอยู่ในประเพณีไทยในปัจจุบันนั้น มีที่มาจากวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธหรือพราหมณ์ตั้งแต่สมัยทวารวดีหรือไม่ เพราะการใช้มะพร้าวในพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดและการแต่งงานในปัจจุบัน พบในชุมชนในหมู่เกาะ

ของอินโดนีเซีย ที่อยู่ห่างไกลในทะเลแปซิฟิกด้วยเช่นกัน และจากข้อมูลที่มีผู้ศึกษาไว้ ไม่พบว่ามีส่วนใดของพิธีกรรมดังกล่าว เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธหรือพราหมณ์ (ดู Ajawaila, 1990; Forth, 1983) จะเป็นไปได้หรือไม่ที่ การใช้มะพร้าวในพิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคพื้นสมุทรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พิธีกรรมของศาสนาพุทธและฮินดู มักใช้มะพร้าว เป็นเครื่องประกอบที่สำคัญ แม้ว่าอินเดียจะไม่ใช่แหล่งกำเนิดของสายพันธุ์มะพร้าว แต่น่าสนใจที่พืชชนิดนี้เข้าไปมีบทบาทในวัฒนธรรมของอินเดีย ซึ่งมีหลักฐานย้อนไปกว่าพันปี จากวรรณกรรมฮินดู ภาษาสันสกฤต อัคนี ปูราณะ (Agni Purana) ราวคริสต์ศตวรรษที่ 8-9 (ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14) ที่กล่าวถึงการใช้มะพร้าวในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ (Sensama, 1989 อ้างใน Ahuja, Ahuja & Ahuja, 2014:237) และน่าจะเกิดว่าหลักฐานดังกล่าวนี้เป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับที่ศาสนาพุทธและพราหมณ์ฮินดู กำลังรุ่งเรืองอย่างมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งในประเด็นนี้ ต้องทำการค้นคว้ากันต่อไปว่า การใช้พืชชนิดนี้ในพิธีกรรมมีกระบวนการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างสองภูมิภาคนี้ได้อย่างไร

มะพร้าว เป็นมากกว่าพืชอาหาร เพราะมันเข้าไปเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและโอกาสพิเศษต่าง ๆ มากมาย สำหรับผู้คนในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มะพร้าวเปรียบได้กับต้นไม้วิเศษ ที่มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์ได้จากทุกส่วนของมัน ชาวมาเลย์จึงถือว่าต้นมะพร้าวคือ ‘ต้นไม้แห่งชีวิต’ หรือ ‘ต้นไม้แห่งสวรรค์’ สำหรับชาวฟิลิปปินส์ถือว่าเป็น ‘ต้นไม้สารพัน’ ชาวอินโดนีเซียเรียกว่า ‘ต้นไม้สามชั่วโคตร’ และยังมีคำเปรียบเทียบกับความหลากหลายของคุณประโยชน์จากต้นมะพร้าวว่ามีมากพอ ๆ กับจำนวนวันในหนึ่งปีเลยทีเดียว ชาวอินเดียยกย่องต้นมะพร้าวว่าเป็น ‘ต้นกลปพฤกษ์’ (Kalpavriksha)

มีความหมายว่า ต้นไม้สารพัดนึก ซึ่งเป็นชื่อต้นไม้ในคติความเชื่อของศาสนาฮินดู ที่เป็นหนึ่งในห้าของ เทวฤกษ์¹ (Devavriksha) เป็นพืชมหัศจรรย์ที่มีประโยชน์มากมายมหาศาล นับตั้งแต่ยอดไปจนถึงรากของมัน (Ahuja, Ahuja, & Ahuja, 2014)

ต้นมะพร้าว หรือ 'ต้นไม้แห่งชีวิต' มีบทบาทในชีวิตประจำวันของผู้คนในภาคพื้นสมุทรในเขตร้อนชื้นมานานนับพันปีแล้ว และมะพร้าวก็น่าจะมีบทบาทในพิธีกรรมและความเชื่อมาแต่เดิมแล้วเช่นกัน ด้วยคุณประโยชน์อันเนืองแน่นในทางโลก และด้วยคุณลักษณะของมะพร้าวที่ถูกนำไปใช้เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายในเชิงอุดมคติ และไม่ใช่ว่าเฉพาะในวัฒนธรรมไทยเท่านั้น แต่รวมถึงเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มะพร้าวเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรมทางศาสนา อย่างไรก็ตามในประเทศไทย มะพร้าวเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม ตั้งแต่การเกิด การบวชนาค การแต่งงาน ไปจนถึงการตาย ส่วนของมะพร้าวที่นำมาใช้ในพิธีกรรมมักเป็น ช่อดอก (จั่น) หมายถึงความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ ใช้ประดับสถานที่โดยเฉพาะในพิธีแต่งงาน ส่วนผลมะพร้าวอ่อนถือเป็นสิ่งมงคล และน้ำมะพร้าวเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ จึงใช้เป็นหนึ่งในเครื่องสักการบูชา อย่างในพิธีขวัญเดือน หรือ

พิธีโกนผม สำหรับเด็กแรกเกิดที่อายุครบ 1 เดือน ใช้น้ำมะพร้าวอ่อนป้อนหรือแตะที่ปากของเด็ก เพื่อเป็นการรับขวัญ จากนั้นจะมีพิธีปลุกมะพร้าวขวัญ² โดยนำไปปลุกลงดินพร้อมกับหม้อที่ใส่รกและสายสะดือของเด็กที่พ่อแม่เก็บไว้ ปลุกมะพร้าวเพื่อเป็นการเสี่ยงทายชะตาชีวิตของเด็กผู้นั้น โดยดูจากการเจริญเติบโตของต้นมะพร้าว (ชนิดา พรหมสวัสดิ์, 2540) นอกจากนี้ น้ำมะพร้าวยังใช้ในพิธีทำขวัญนาค ที่หมอบขวัญป้อนให้นาคกิน และความบริสุทธิ์ของน้ำมะพร้าวยังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมความตาย ที่สัปเหร่อนำไปใช้ล้างหน้าศพ³

ลูกมะพร้าว เป็นสิ่งมงคลที่คู่ควรกับการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ น้ำมะพร้าวเป็นสิ่งบริสุทธิ์ เนื้อมะพร้าว ใช้ทำอาหารคาวหวานหลากหลายชนิด แต่ของเหลือใช้จากกันครัวอย่างกะลามะพร้าว ก็ถูกนำมาดัดแปลงเป็นของใช้ได้หลากหลาย ขึ้นอยู่กับขนาดและรูปทรงของมะพร้าว สายพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ทำเป็นกระบายตักน้ำ ชามกะลาของเล่น (เดินกะลา) และเป็นอุปกรณ์ขัดพื้น เป็นต้น ความสามัญของกะลามะพร้าวนี้เอง ทำให้มันถูกเปรียบเปรยในสำนวนไทย เช่น 'กบในกะลา' หมายถึง คนที่มีโลกทัศน์แคบ หรือมีความรู้ที่น้อย แต่คิดว่าตนเองรู้มาก 'เคาะกะลามะพร้าว' หมายถึง คนเลวทรามต่ำช้า 'กะโหลกกะลา' หมายถึง ของที่ชำรุดทรุดโทรม ไม่มีราคา 'กะลาเลี่ยมทอง' หมายถึง ไพร่ชั้นดี ในสำนวนไทยที่กล่าวมานี้ กะลา ถูกให้ความหมายในลักษณะดูแคลน ว่าเป็นของที่ไม่มีราคาค่างวด หรือคนต่ำศักดิ์ แต่มีกะลาจากมะพร้าวบางสายพันธุ์ที่หายาก และติดผลน้อย เช่น มะพร้าวช่อ มีกะลา (กะโหลก) ขนาดใหญ่ ก้นแบน มีโหนก (พู) ยื่นออกมาสามด้าน ใช้ทำกลองเสียงของเครื่องดนตรีขลุ่ย กะลาช่อที่มีรูปทรง

สวยงามและขนาดที่พอดีหายากมาก สมัยก่อนเฉพาะผู้สูงศักดิ์จึงจะได้ครอบครอง เรียกว่า 'ขอพญา' ส่วนขอที่ทำจากกะลาช่อที่งามรองลงมาเรียกว่า 'ขอพล' ในขณะที่ 'ขอแกง' คือขอที่ทำจากกะลาขนาดใหญ่ จากมะพร้าวที่ใช้ทำกะทิ แต่ไม่ใช้มะพร้าวช่อ (ณรงค์ โฉมเฉลา, 2551) นอกจากนี้จะถูกดัดแปลงเป็นของใช้ในครัว ของเล่น และเครื่องดนตรีแล้ว ยังมีความเชื่อจากกะลามะพร้าวด้วย 'กะลาตาเดียว' ซึ่งไม่ใช่ลักษณะทั่วไปของกะลามะพร้าว ปกติจะมีรูตา 2 รู และมีรูงอก 1 รู แต่กะลาตาเดียวจะมีรูงอก 1 รู กับรูตา 1 รู ซึ่งมีความเชื่อในเรื่องโชคลาภ นิยมนำมาใช้เป็นภาชนะตักข้าวสาร หรือนำไปทำเป็นเครื่องราง

ยังมีวัฒนธรรม ถิ่นานและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับมะพร้าวอีกมากมาย อีกทั้งประโยชน์และสรรพคุณจากส่วนต่าง ๆ ของต้นมะพร้าว ที่ไม่ทันได้กล่าวถึงในที่นี้ โลกนี้คงมีพืชอาหารไม่กี่ชนิด ที่แทรกซึมเข้ามาอยู่ในชีวิตประจำวันและในวัฒนธรรมของมนุษย์มากถึงเพียงนี้ ในขณะที่ 'กระต่ายขูดมะพร้าว' กำลังเปลี่ยนจากงานช่างพื้นบ้านมาเป็นงานหัตถกรรม และย้ายจากครัวมาอยู่ในห้องจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ด้วยบทบาทใหม่ในฐานะวัตถุเพื่อการเรียนรู้ แต่ในขณะเดียวกัน พลวัตทางเศรษฐกิจกำลังทำให้บทบาทของมะพร้าวนับวันจะโดดเด่นขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสรรพคุณที่ถูกนำไปใช้ในเวชสำอาง ตลอดจนการเป็นพลังงานทางเลือกที่กำลังถูกพัฒนาขึ้น

บรรณานุกรม

- จำปา เยื้องเจริญ, เทียม มีเต็ม และคงเดช ประพัฒน์ทอง. (2533). วัดแสนข้าวห่อ (ตะจุ่มมหาเถร). ใน *วิเคราะห์ศิลปากรในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 2, หน้า 27-29). กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ชนิดา พรหมสวัสดิ์. (2540). โคนผมไฟ ลงเปล และปูเปล. *กวีนิพนธ์*, 14 (2), 132, 134.
- ณรงค์ โฉมเฉลา. (2551). *ศัพท์มะพร้าว: พจนานุกรมที่แสดงขนบธรรมเนียมของศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับมะพร้าว*. กรุงเทพฯ: เครือข่ายพืชปลูกพื้นเมืองไทย ร่วมกับ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- เทียม มีเต็ม และจำปา เยื้องเจริญ. (2529). จารึกวัดโพธิ์ร้าง. ใน *ก่องแก้ว วีระประจักษ์ (บรรณาธิการ), จารึกในประเทศไทย เล่ม 2: อักษรปัลลวะ อักษรมอญ พุทธศตวรรษที่ 12-21* (หน้า 27-33). กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- นันทา ชุนภักดี. (2545). มะพร้าว: ต้นไม้แห่งชีวิตในวัฒนธรรมไทย. *วารสารศิลปศาสตร์*, 2 (1), 72-87.
- นุตรี กรลักษณ์. (2507). *กฤตลักษณ์: พิธีต่าง ๆ ของบุคคล*. โรงพิมพ์แพร่การช่าง. ใบบุญ บัว. (2547). *กระต่ายขูดมะพร้าว*. *กวีนิพนธ์*, 21 (6), 30.

¹ หรือเรียกว่า บัณฑุณี ได้แก่ กัลปพฤกษ์ ปาริชาติ มันทาร สังขาน และหริจันทน์ (ณรงค์ โฉมเฉลา, 2551:5)

² มะพร้าวขวัญ ที่ใช้ในพิธีโกนผมไฟคือมะพร้าวห้าวที่งอกแล้ว บางคนปลุกมะพร้าวเงินมะพร้าวทอง คือมะพร้าวที่ปิดด้วยแผ่นเงินและแผ่นทองอย่างละลูก ปลุกแล้วรดด้วยน้ำมนต์ (นุตรี กรลักษณ์, 2507:3, 7)

³ ประเพณีปฏิบัตินี้เป็นประเพณีโบราณ อาจมีความหมายคือ เป็นการชำระล้างมลทินและอสุภกรรมของผู้ตาย (นันทา ชุนภักดี, 2545:77)

พระเทพคุณาภรณ์. (2513). *พิธีชีวิต*. โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ.

ยอร์ช เซเดส์. (2527). ศิลปินพหุขนรามคำแหง. ใน *กรมศิลปากร (บรรณาธิการ), จารึกสมัยสุโขทัย* (หน้า 4-20). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ศรีเลา เกษพรหม. (ม.ป.ป.). เครื่องใช้ล้านนา: กระจ่าชูดมะพร้าว. เข้าถึงวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2560. สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : <http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna51/misc/misc1-14.html>

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน). (ม.ป.ป.). กระจ่าชูดมะพร้าว หัตถกรรมงานไม้ : เครื่องใช้ในครัวเรือน วิถีในวัฒนธรรมมุสลิม. เข้าถึงวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2560. http://www.sacict.or.th/scripts/knowledge.php?ntabmenu=34&Menu_id=17&Submenu_id=2&Submenu2nd_id=0

สุจิตต์ วงษ์เทศ . (2551). *ข้าวปลาอาหารไทย ทำไม? มาจากไหน*. กรุงเทพฯ: กองทุนเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ.

สุดารา สุจนายา. (2536). กระจ่าชูดมะพร้าว คุณค่าในงานฝีมือชาวบ้าน. *สารคดี*, 9 (103), 114-128.

Ahuja, S., Ahuja, S., & Ahuja, U. (2014). Coconut - History, Uses, and Folklor. *Asian Agri-History*, 18 (3), 221-248.

Ajawaila, J. W. (1990). Marriage Rituals of the Galela People. *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volenkunde*, 146 (1), 93-102.

Collingham, L. (2007). *Curry: a Tale of Cooks and Conquerors*. London: Vintage Books.

Dowe, L., & Smith, L. T. (2002). A Brief History of the Coconut Palm in Australia. *Palms*, 46 (3), 134-138.

Forth, G. (1983). Blood, Milk and Coconuts: A Study of Intra-Cultural Ritual Variation. *Man*, 18 (4), 654-668.

Maloney, B. K. (1993). Palaeoecology and the Origin of the Coconut. *GeoJournal*, 31 (4), 355-362.

Nayar, N. M. (2017). *The Coconut Phylogeny, Origins and Spread*. London: Academic Press.

กระจ่าชูดมะพร้าว / เหล็กชูด

1

1

เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1705/2535

ทำจากไม้แกะสลักเป็นรูปกระจ่าชูดตั้งอยู่บนฐาน หูกระจ่าชูดแบนแนบลำตัว หางเป็นสันรูปสี่เหลี่ยมที่ปากมีเหล็กชูด ที่ด้านซ้ายเขียนตัวอักษรว่า "นายมัน นางตี๊ ถวายวัดสนุ 18 - 2528"

ขนาด (ซม.)

ยาว 51 สูง 19.5 กว้าง 11.1

2

2

เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1699/2535

ไม้แกะสลักเป็นรูปขนาดใหญ่ ลำตัวคดงอ ท้องแบน ส่วนหัวมีเหล็กชูดเป็นฟันซี่แหลมเล็ก ๆ ส่วนท้ายมีตะปูดอกอยู่

ขนาด (ซม.)

ยาว 42 สูง 15.2 กว้าง 15.5

3

4

5

กระต่ายขูดมะพร้าว / เหล็กขูด

3

4

5

เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1698/2535

เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1707/2535

เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1696/2535

ไม้แกะสลักเป็นรูปหมี ขาหน้าด้านซ้ายยกขึ้น ขาหน้าด้านขวาวางไปทางด้านหลัง ขาหลังทั้ง 2 ข้างอ้อมมาด้านหน้าใช้เป็นฐานของเหล็กขูด ที่ปากมีเหล็กขูดเป็นฟันซี่แหลมเล็ก ๆ

ขนาด (ซม.)

ยาว 41 สูง 19 กว้าง 10.5

ไม้เนื้อแข็งสลักเป็นรูปบุคคลชื่ออยู่บนหลังกระต่ายที่เห็นเฉพาะส่วนหัว ส่วนกลางเป็นแท่งตัน สลักลายเส้นเป็นรูปดอกไม้อยู่ 3 ด้าน รูปบุคคลลำตัวเป็นท่อนโค้ง ในลักษณะกึ่งนั่งอยู่บนฐาน ขาขวาแบงตั้งสี่เหลี่ยมท่อนกลมบากเป็นร่อง เหล็กขูดยื่นออกจากปากกระต่าย

ขนาด (ซม.)

ยาว 49.3 สูง 23.9 กว้าง 13.1

ไม้แกะสลักเป็นรูปเสือยืนบนฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนขาไม่เจาะช่องโปร่ง เหล็กขูดมีลักษณะเป็นวงโค้งกลม ออกจากปากเสือ

ขนาด (ซม.)

ยาว 50.6 สูง 16.7 กว้าง 10.2

6

7

8

กระต่ายขูดมะพร้าว / เหล็กขูด

6

7

8

เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1703/2535

เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1708/2535

เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1702/2535

ไม้แกะสลักรูปนางเงือก แขนทั้ง 2 ข้าง ยื่นออกมาเป็นฐาน มือทั้ง 2 ประคองลูกเงือก กลางหน้าผกมีเหล็กขูดยื่นออกมา

ขนาด (ซม.)

ยาว 51.5 สูง 21 กว้าง 11.1

ไม้เนื้อแข็งสลักเป็นรูปผู้หญิง เปล้าผมมวย นอนหงายพิงขาไปด้านหลัง มือไหวจับขาไขว้ที่ด้านหลัง ทาด้วยสีเงินและสีดำที่ผมและเสื้อผ้า มีเหล็กขูดยื่นออกจากมวยผม

ขนาด (ซม.)

ยาว 89 สูง 17 กว้าง 18.1

ไม้เนื้อแข็งสลักเป็นรูปเสือ ลำตัวเป็นท่อนกลมยาว ขาทั้งสี่แยกเป็นขาตั้ง ใบหน้าแกะสลักเป็นหู ตา จมูก และหนวด มีปลอกคอ ปากมีเหล็กขูด

ขนาด (ซม.)

ยาว 69.3 สูง 29 กว้าง 21.2

9

10

11

กระท้ำขูดมะพร้าว / เหล็กขูด

9	10	11
เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1638/2535	เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1710/2535	เลขทะเบียนวัตถุ มร. 1686/2535
ไม้ด้านบนเป็นรูปลำตัวคล้ายกระท้ำ ส่วนหัวมีเหล็กขูดยื่นออกมา ด้านล่างเป็นรูปภาชนะสำหรับรองมะพร้าวขูด	ไม้แกะสลัก 2 ชั้น ติดประกบกันด้วยตะปู แผ่นบนเป็นไม้แผ่นหนาประมาณ 1 ซม. เป็นที่เหยียบแผ่นล่างทำเป็นภาชนะสำหรับใส่มะพร้าวที่ขูดแล้ว ด้านที่ติดกับที่เหยียบแกะเป็นรูปสัตว์ 4 ขา ตาโตหูยาว มีเหล็กขูดยื่นออกมาจากกลางตัวของสัตว์	(กระท้ำจีน) ไม้เนื้อแข็งเป็นแผ่นแบนดอกหมุดเรียงเป็นแถว สลับหว่างเป็นแนวยาว เว้นส่วนหัวและส่วนท้ายส่วนบนมีห่วงสำหรับแขวนลงน้ำมัน ใช้สำหรับขูดมะพร้าวที่กะเทาะกะลาออกแล้ว
ขนาด (ซม.) ยาว 32.5 สูง 15.5 กว้าง 22	ขนาด (ซม.) ยาว 40 สูง 17.5 กว้าง 17	ขนาด (ซม.) ยาว 37.9 กว้าง 10.1 สูง 1.5

